

Христина Рой

**І сталося
світло!**

СВІТЛО
НА СХОДІ
Київ
2009

УДК 221.162.4-312.6

ББК 84.4СЛО-44

Р 65

Р 65 Рой Х.

І сталося світло. — К.: «Світло на Сході», 2009.

Автобіографічна повість словацької письменниці Христини Рой (1860—1937). Х. Рой розповідає про те, яким нелегким був її шлях до справжньої віри. В повісті наведено багато фактів з життя письменниці та її сучасників, які, так само як і вона, стояли біля витоків духовного відродження у Словаччині.

Вжитті дітей Божих у чудовий спосіб просту-
пають Божа дбайливість, опіка та милість —
від люльки й до тієї надзвичайної миті, коли
в душі лунає: «Хай станеться світло!» Так сталося й
зі мною. Хто, коли не я, може возвеличити Бога за
Його дбайливу милість?

Народилася я в містечку Стара-Туре¹ в 1860
році й була другою дочкою пастора євангелічної
церкви². З народження мене оточувала ніжна лю-
бов батьків та родичів. Я не в змозі висловити Бо-
гові усієї подяки за свою долю, коли порівнюю її з
життям багатьох бідних та навіть багатих дітей.
Адже мати такого батька, яким був мій тато, —
це дорожче за знатність та багатство. Хоча мій
батько вже 20 років як помер, він залишається
для мене уособленням усього найблагороднішо-
го та піднесеного в житті. У наступні роки мені
не раз доводилось зазирати в безодні людського
страждання та падіння, і через те я особливо
вдячна Богові за те, що Він зі Своєї ласки дав мені
батьків, головною рисою яких була моральна чи-
стота.

---

¹ Місто в Словаччині, розташоване в передгір'ях Карпат.

² Євангелічні церкви — загальна назва ряду протестантських
(головним чином лютеранських) церков.

Моєму батькові не виповнилося ще й 24 років, коли він став пастором у Стара-Туре. Одинадцять років він залишався нежонатим, присвятивши себе піклуванню про свою овдовілу матір та молодших братів і сестер. П'ять років він дружив із своєю майбутньою дружиною, і вони віддано кохали одне одного, але синовня відданість не дозволяла йому одружитися. «Твій батько ніколи не казав мені про любов, проте в мене навіть і думки не було вийти заміж за іншого», — так згодом розповідала мені моя мати. Я їй охоче повірила, бо іншого такого супутника життя вона б ніколи не знайшла.

Батько був людиною прекрасною в усіх відношеннях. Усе в ньому було гармонійне. Світле волосся обрамляло високе благородне чоло. У погляді його гарних синіх очей відчувався проникливий розум. За 24 роки, прожиті з батьком, я ніколи не чула з його вуст нешляхетного чи брутального слова.

Як пастор великої общини, яка налічувала 4 000 душ, мій батько був переобтяжений обов'язками. Після 17 років наполегливої праці, коли йому виповнився лише 41 рік, батько захворів на астму й страждав від цієї хвороби до кінця життя. Помер він у віці 63 років. І все ж таки до кінця життя він залишався найстараннішим і найвідданішим пастором, якого тільки можна собі уявити. Від того часу як батько захворів, він потребував вірного помічника, якого у нас в Угорщині називають ка-

пеланом³. Першим помічником батька був його молодший брат Павло. Батько в той час допомагав йому в навчанні.

Дядько Павло ставився до мене з надзвичайною ніжністю, як то кажуть, буквально носив мене на руках. У нього був чудовий голос, і він міг співати як басом, так і тенором. Коли дядько Павло співав під час літургії, його голос, неначе дзвін, розливався по всій церкві. Однак, на наш превеликий подив, цим чудовим голосом дядечко міг і сваритися. Ми, діти, не дуже його боялися, проте одного разу я так злякалась його гучної лайки, що сплигнула з високої огорожі, на яку видерлась, щоб нарвати ягід. Добре, що внизу, під огорожею, була кучугура піску!

Дядько Павло, як і наш тато, був видний чоловік — високий на зріст, стрункий та темноволосий. Однак характером він був майже повною протилежністю батька. Вони обидва відзначалися гарячкуватістю, але батько мав таке самовладання, якого я ніколи ні в кому не зустрічала. Усі його слова та вчинки видавалися спокійними та зваженими. Дядько ж, коли сердився, часто не міг упоратись із своїм гнівом.

---

³ У католицькій та деяких інших церквах помічник парафіяльного священика; «у нас в Угорщині» — оскільки з кінця XVII століття Словаччина входила до складу Австрійської імперії Габсбургів як складова частина Угорського королівства.

Батько намагався по можливості долати свою хворобу й ніколи не скаржився на слабкість. Він узагалі не полюбляв, щоб згадували про його астму й намагалися, зважаючи на задуху в церкві, відмовити його від проповіді. Дядько ж був молодим і здоровим, та про все це — іпохондриком. Але незважаючи на відмінність темпераментів, брати добре ладили між собою. Їхня взаємна любов згладжувала нерівності характерів.

Родину Рой відзначали міцні родинні почуття. Центром, навколо якого згуртувалася наша родина, був батько. Ми ділили одне з одним і журбу, і радість.

Милостивий Бог ще до мого народження подбав про те, щоб подарувати мені сестру, — подругу дитинства, іншу, сильнішу половину мого єства. Важко відшукати двох людей, більш необхідних одне одному, аніж я та моя люба сестра Марія. Наш девіз був: «Усе ділити нарівно!». Для пояснення наведу дві невеличкі історії.

Одного разу Марії подарували гребінця. Я заплакала, ображена тим, що мене обійшли. Тоді сестра розломила свого гребінця навпіл і віддала мені одну половинку. Наступного разу стався такий випадок. Мені мали видалити хворий зуб, а я все ніяк не могла зважитись на це. Аби показати мені приклад, Марія героїчно дозволила видалити зуб їй. Він у неї хоча й потребував лікування, однак ще не болів. На жаль, ця жертва виявилася марною,

оскільки я все одно втекла, а лікар, не дочекавшись мене, поїхав.

Характери в нас були зовсім різні. Марія своєю силою волі дуже походила на батька. Вона відрізнялася задумливістю і з дитинства дуже захоплювалась літературою. Ще дитиною сестра прочитала Біблію від першої сторінки до останньої. Понад усе їй подобались історичні книги, особливо чудові оповідання Горна⁴. Я ж книжками не цікавилась і була непосидюча, мов дзига. Мене вабили природа та воля. У нашому саду не було дерева, на яке б я не видерлась.

У школі в Стара-Туре вчитель був уже дуже похилого віку, і тому нас туди не посилали, а вчили вдома. Нашими вчителями були дядько Павло, дядько Йосип — колишній графський службовець і один студент-богослов, якого батько підтримував матеріально. Звичайно, наша домашня освіта мала суттєві недоліки. Від нерегулярного та безсистемного навчання Марія, як це не дивно, тільки вигравала. Я ж нічого не отримувала, оскільки мені бракувало наполегливості та бажання вчитися.

Учителі, певно, вважали мене досить обмеженою та легковажною. Через брак часу вони ставилися до мене не дуже вимогливо. Зміни на краще настали

---

⁴ Горн Вільгельм (справжнє ім'я Ертель Вільгельм, 1798—1867) — німецький письменник, відомий своїми історичними творами для дітей та юнацтва.

тільки після того, як на місце дядька Павла прибув інший капелан, який прийняв замість нього церкву. Цей капелан був високоосвіченою людиною й умів зацікавити своїх учнів. Але, на жаль, на мене в нього теж не було часу.

Марію один із наших дядьків забрав у велике місто. Там вона впродовж року відвідувала німецьку школу⁵ і потім ще рік навчалась у Пресбурзі⁶, також у німецькій школі.

Я не хочу далі затримуватись на цьому відрізку мого життя, бо якась гіркота охоплює мене, коли я думаю про недосконалість мого виховання та моєї освіти. Та обставина, що я могла б бути непоганою ученицею, виявилась, коли мене в дванадцятирічному віці привезли до Пресбурга і я почала відвідувати ту саму школу, де вчилася Марія. Звідти я, незважаючи на погане знання мови, повернулася через 11 місяців з більш пристойними оцінками.

---

⁵ У XIII—XIV століттях Словаччина підпала під колонізацію з боку Німеччини, тож панівною мовою стала німецька, якою провадилося навчання і в учбових закладах. Звідси двомовний характер творчості Христини Рой, частина творів якої, у тому числі й ця книга, написані німецькою мовою.

⁶ Теперішня Братислава.

Тоді, у Пресбурзі, розпочався новий етап у моєму житті. З ласки Божої я потрапила до пансіону двох немолодих освічених дам. Вони тримали невелику школу рукоділля, де нас навчали гаптувати та шити. Я почала навчатися й того й іншого, але більш за все мені подобалися заняття в німецькій школі. А ще з великим нетерпінням я очікувала вечора, коли разом із донькою та сином приходила овдовіла сестра наших попечительок. Тоді всі разом читали романи.

Я була невеличка на зріст і тендітної статури. У 12 років мене все ще вважали за дитину. Ніхто навіть не здогадувався, що ця крихітка може цікавитись романами таких письменниць, як Марліт⁷ і Вернер⁸. Хто б міг подумати, що дитина, яку вдома не могли зацікавити оповіданнями Шмідта⁹ і Горна, через пригодницькі романи відкривала для себе новий і чудовий світ фантазії.

---

⁷ Марліт Євгенія (справжнє ім'я Джон Євгенія, 1825—1887) — німецька романістка, твори якої відзначалися гострим і захоплюючим сюжетом.

⁸ Вернер Елізабет — псевдонім німецької письменниці Елізабет Бюрстенбіндер (1838—1919).

⁹ Шмідт Христофор (1768—1854) — німецький письменник, автор численних дитячих оповідань та повістей напучувального характеру.

Сьогодні я з упевненістю можу стверджувати, як би дивно це не звучало, що це Всемогутній Бог, Якому все повинне служити, відкрив мені цей дивовижний світ. Так, Бог виховував мене роками, аби одного разу, коли в моїй душі засяє Світло, я спромоглася писати, уславлюючи Його. Слава Йому та честь!

Я почувалась як та дитина, що опинилася в казковому палаці й, зачарована, повільно наближується до залитих світлом чарівних залів.

Коли під час однієї з прогулянок маленька слухачка, чієї присутності навіть не помічали, раптом переповіла слово в слово, напам'ять, історії з життя героїв романів, ласкаві дами були вражені. Проте мені й надалі дозволяли брати участь у чудових вечірніх читаннях, бо я старанно вчилася в школі.

Іншою радістю були подаровані мені однією з добрих сусідок товстелезні підшивки журналу «Гартенлаубе»¹⁰, тож я отримала змогу вдосталь читати. Виразна мова цих письменниць допомогла мені в досить короткий час оволодіти німецькою мовою.

Коли ми повернулися додому, для нас із Марією розпочалося незвичайне життя. Скільки я себе пам'ятаю, навіть у ранньому дитинстві, Марія вигадувала казки та різні історії. Вона завжди розповідала про незнайому країну, до якої ми потрапляли наприкінці нашої удаваної подорожі. Країна ця ле-

---

¹⁰ «Альтанка».

жала за пагорбом Дубник або за горою, яку було видно з вікна нашої кімнати. Я, звичайно, вірила в те, про що розповідала старша сестра. І віра ця так глибоко вкоренилася в моєму серці, що мені стало майже боляче від розчарування, коли, в 15 років, я вперше зійшла на вершину Дубнику... і не побачила за ним ні чарівних міст, ні озер, ні річок, ані райських садів — лише звичайний пейзаж з убогими хатинками.

По поверненні з Пресбурга ми з сестрою знову повернулися до нашого дитячого захоплення — незвичайних історій. Впродовж дня ми виконували різноманітні доручення, але година по обіді та година після вечері належали нам. Цей чудовий час ми використовували для прогулянок, під час яких розповідали одна одній усілякі вигадані, прочитані або почуті історії та казки. Поверталися ми нерідко вже в сутінках. Марія сідала за фортепіано й грала мелодії пісень та музичні композиції, які складала сама. За допомогою музики вона продовжувала розповідати те, що не могла висловити словами. Іноді до кімнати заходив батько, сідав у кутку широкого дивану й уважно слухав. Сам він теж грав, хоча й рідко. Його мелодії звучали ніжно, немов тихе дихання чи огорнена музикою молитва.

Роки нашого дитинства та юності припали на дуже суворі та неспокійні часи. Це були часи боротьби за незалежність і майбутнє Словаччини. Бурхливі 1848—1849 роки з повстанням угорців проти династії Габсбургів закінчилися революцією, яка не принесла словакам¹¹ жодного полегшення. Через те словаки залишилися вірними королю й боролися на його боці. Австрія перемогла Угорщину, потім поступово примирилася з колишніми ворогами. А народи, які залишалися вірними королю? Коли потреба в їхній допомозі минула, про них просто забули.

Ці революційні роки для рідних мого батька та моєї матері були сповнені драматичних подій. На той час батько вже був пастором у Стара-Туре. У місті лютувала революція. Католики майже всі стали гвардійцями (так називали себе революціонери) й супротивниками євангелічних віруючих, які залишалися вірними королю. Мого батька селяни вирі-

---

¹¹ Словаки спочатку підтримали Угорську революцію, але Угорщина не збиралась задовольняти національні вимоги поневолених народів (словаків, румунів), виступаючи проти їхнього національного самоврядування та національної культури. Тоді словаки стали на бік Австрії. Після придушення революції Австрія залишила національне питання без вирішення.

шили сховати в горах. Вони прислали по нього підводу, сказавши, що потрібно причастити хворого. Дорогою на підводу напали, і молодого пастора було доставлено в табір борців за короля, де він і перебував тривалий час у цілковитій безпеці. Проте родині мого батька довелося багато пережити. Через деякий час помер мій дідусь по батькові. Дідусь, також у минулому пастор, залишив по собі вдову з малими дітьми, якими мав опікуватися старший син — мій батько. Турботу старшого сина бабуся сприйняла як допомогу з рук Божих.

У день похорону дідуся російські війська¹² ввійшли у Ваг-Уели. Бургмістр був гвардійцем і через те переслідував бідну вдову, яка зберігала вірність королю. Аби допекти їй, він наказав поселити в її будинку російських офіцерів. Бабуся, яка тяжко переживала втрату чоловіка, повелася в цій ситуації дуже сміливо й рішуче. Вона спокійно зустріла росіян, провела їх до кімнати небіжчика й мовчки вказала на труну. Від несподіванки гомінка юрба військових зупинилася й принишкла. Усвідомивши горе хазяйки, вони стали на коліна для тихої молитви. Відразу після цього офіцер віддав команду залишити будинок і виказав удові своє співчуття. Більше росіяни до неї не приходили.

---

¹² Для придушення революції імперія Габсбургів звернулась по допомогу до Російської імперії.

Дідусеві та бабусі по матері також неодноразово доводилося ховатись від гвардійців. Їхнє селище Любина було спалене, вціліли тільки будинок пастора, церква, школа та кілька прилеглих хатинок. Під час революції цю мою рідню також спіткало велике лихо. Їхнього старшого сина Карла, обдарованого студента, якому виповнився лише 21 рік, заарештували гвардійці й без суду стратили. Його було вбито за те, що він, діючи за порадою пастора, звернувся до народу із закликом зберігати вірність королю. Організатори цих зборів утекли, а він наклав життям.

Коли згодом, у п'ятдесяті роки, переможені вороги¹³ змушені були надати іншим народам волю, серце вождя словацького народу раділо. Були засновані школи та гімназії, бібліотека, музей словацької культури та Національний дім «Матиця»¹⁴. У народі прокинулася національна самосвідомість. Кожний словак, кожна хоч трохи освічена жінка прагнули посприяти національному відродженню.

Коли народилась я, промені надії на національне відродження Словаччини вже починали поступово згасати. Моя бабуся, яка вмирала від астми, сказала мені: «Я хочу померти, бо дуже страждаю, проте я була б рада жити й страждати, якби знала,

---

¹³ Тобто угорці.

¹⁴ «Словацька Матиця» — культурно-просвітницька організація, яка існувала з 1863 по 1875 рік.

що побачу кращу долю словаків». Бідолашна бабуся! Марно б вона страждала й чекала, адже стан словацького народу тільки погіршився.

Чому я про це згадую? Навіщо торкатись історії страждань цілої нації, якщо я веду мову про окремі випадки з життя малої дитини? Національні, політичні та церковні стосунки залишають у нашому житті незгладимий слід. Під їхнім впливом формуються характери. Так, в усякому разі, було в нас.

Саме 1860—1880 роки стали періодом найнапруженішої праці та боротьби за національне відродження. Для словацької общини пастор був тоді за батька. У ті часи в будинках пасторів ще не було спеціальних приймалень, і селяни йшли в брудних черевиках прямисінько в жилі кімнати. Вони радилися з пастором з усіх питань — і родинних, і політичних.

До мого батька також приходило багато людей, які потребували на пораду та допомогу. Батько самовіддано працював у довіреній йому общині. Він посадив навколо церкви найкращий в околиці фруктовий сад. Намагаючись піднести господарство, він розповсюджував серед мешканців Стара-Туре найкращі сорти плодових дерев та пшениці. Крім того, батько піклувався про те, щоб у нашому містечку, а також у навколишніх горах будувалися школи та церкви, а люди захочувалися до читання книжок. Бог благословляв цю працю, і тому община на кінець 37-річного служіння мого батька не мала жодних боргів.

У нашому домі завжди було багато гостей. У ті бурхливі часи часто влаштовували свята, церковні та політичні збори. Майже всі керівники національного та церковного руху підтримували дружні стосунки з моїми батьками й охоче користувалися їхньою гостинністю. Залізниці тоді ще не було, тому всі мандрували кінними екіпажами та візками. Оскільки Стара-Туре лежала на шляху в Санкт-Мартін, один із центрів словацького руху, багато хто, їдучи до Санкт-Мартіна, зупинявся в домі пастора, аби заночувати чи просто перекусити. Готелів тоді майже не було, та й мало хто міг собі дозволити розкіш зупинятись у них.

У батьковому кабінеті часто точилися бесіди й відбувались наради. Особисто він рідко бував присутній на зборах та народних святах через своє слабке здоров'я та численні обов'язки. Наскільки я пам'ятаю, він не любляв ані суперечок, ані розваг.

На церковних зібраннях нерідко заходила мова про збереження відокремленості словацької лютеранської церкви від угорської. Угорська держава прагнула об'єднати ці дві церкви, аби було легше підкорити словаків. Боротьба ідеалістів виявилася, в решті решт, не марною. Об'єднання, якого домагалась Угорська держава, не відбулося.

Одного разу в нас ночувала група студентів, і їхні чудові пісні було чути в усьому домі. Такі пісні були тоді великою втіхою для словацького народу. Якими високими були ідеали, що поєднували цих людей!

Однак часи ставали дедалі напруженішими. Уряд одне по одному відбирав у словаків права та свободи, які вони так важко здобували. За короткий час словаки позбулися своїх шкіл, гімназій та багато чого іншого. Студентів висилали з країни, і вони, у сувору зиму, йшли, обморожені, через Стара-Туре. Безробітні професори, переслідувані редактори, поети та письменники нерідко знаходили в нашому домі притулок та підтримку. Попри всі скрути та негаразди, вони відстоювали свої ідеали, і це викликало повагу. З іншого боку, їх було шкода, бо вони не знали, що таке жива віра у Спасителя. На той час в Угорщині панували, з одного боку, Рим та раціоналізм, з іншого — православ'я та конфесіоналізм. Гноблення посилювало віру в милосердя Небесного Отця, про Якого сказано: «Так бо Бог полюбив світ, що дав Сина Свого Однородженого»¹⁵. Однак прийняття Святого Духа та віри в уособлення любові Божої в Ісусі Христі, в силу крові Агнця, яка очищує та рятує, — у багатьох цього не було. Так, ці люди відстоювали свої ідеали, але без внутрішнього життя, без світла та надії.

---

¹⁵ Івана 3:16.

За таких умов і в такому оточенні зростали я та моя сестра Марія. Усі тягарі, перемоги та поразки словацького народу ми переживали немов свої власні.

Часто траплялося, що нам, дітям, ніде було вкластися спати, коли в домі збиралося по 10—14 чоловік. Якось увечері, коли я була ще зовсім малою, батько, який повернувся з якогось народного свята, привів із собою замість п'ятох гостей п'ятнадцять. І наша люба матуся прийняла всіх. Після цілого дня, сповненого клопітких справ, вона була змушена лягти спати разом із дітьми.

Серед гостей був розумний та поважний католицький священик Р. і ще двоє інших священиків. Оскільки була п'ятниця, а в нашому домі готували головним чином м'ясні страви, вони відмовилися від їжі¹⁶. Згодом двоє з цих священиків казали, що, якби з ними не було священика Р., то вони б спокійнісінько покуштували м'яса. Те ж саме говорив і священик Р. Ніхто з них не хотів спокушувати іншого. Такий вплив мала на всіх дружня атмосфера, що панувала в нашому домі.

---

¹⁶ П'ятниця — день смерті Ісуса Христа. Для католиків піст у цей день не обов'язковий: постити чи ні — питання вільного вибору та особистого благочестя.

Ми, діти, звикли до того, що в нашому домі заведено всім ділитися з ближнім і задовольнятися малим. І це стало нам у великій пригоді в майбутньому. Впродовж довгих років мій батько мав лише одного святкового костюма і тільки одну пару зимових чобіт. І його одяг не зношувався, так само, як і в ізраїльтян у пустелі¹⁷. Потреби батька були дуже скромними, проте він завжди мав ошатний та пристойний вигляд. До його статури та витончених манер зовсім не пасували б брудна краватка чи полатаний сюртук. Маму та нас батько, звичайно, хотів би одягати краще, але ми знали, що такої можливості немає, і були задоволені тим, що мали.

Одного разу бабуся дала нам трохи грошей на літні сукні. Однак ми обрали за краще полагодити старі, а ці гроші використали на передплату газети — єдину в своєму роді, бо вона виходила словацькою мовою.

Наші любі батьки, переобтяжені серйозними суспільними справами, були не в змозі дати нам необхідне духовне виховання. Іноді вони ледве знаходили час, аби виказати нам елементарну увагу. У нас ніколи не питали, про що ми, полишені на самих себе, думали чи про що розмовляли в довгі години надвечір'я.

---

¹⁷ Див. Повторення Закону 8:4.

Наші думки були зовсім вільні й позбавлені цензури, і ми, фантазуючи, могли творити свій власний чарівний світ. Ми вигадували нові країни та народи, небувалі політичні та духовні бойовища. Наші герої та героїні боролися за свободу й з великим тріумфом перемагали в цій борні. Добро завжди брало гору над злом.

Незабаром підросла наша сестра Людмила, яка народилася після мене, і ми почали дозволяти їй слухати наші розповіді. А потім і молодша, Боєна, улюблениця всієї родини, приєдналась до наших вечірніх «подорожей».

Коли похмурими осінніми вечорами за густим туманом ховалися небо й земля, на дворі ставало моторошно й страшно. Жалібне голосіння вітру та його стогін у кронах великих дерев доносилися з усіх куточків саду. З західного боку сад межував із пагористими полями та католицьким кладовищем. Посеред саду стояла велика церква, і її висока дзвіниця примарою підносилася в небо. Проте ні гучні крики сича, ні шурхіт крил кажанів над нашими головами не лякали нас. Навпаки, коли на дворі лютувала буря, ми, тремтячи від холоду, малювали в своїй уяві чудові картини весни й зігрівали ними нашу ніжну, зазвичай боязку малечу, тож вона, забувши усі свої жахи, вирушала разом із нами в світ фантазії.

Я не стверджую, що таке життя було б однаково гарним для всіх. Але ми саме завдяки йому залиши-

лися чистими й незаплямованими реальним світом, наскільки взагалі можна говорити про чистоту без Ісуса та без Його крові.

Розділ 6

У ті часи, про які я тепер хочу розповісти, коло нашої родини було досить широким. За великим обіднім столом завжди збиралося не менш як десятеро осіб. Поряд із батьками сиділа бабуся по матері. Ось уже 20 років, з дня смерті дідуся, вона жила разом із нами, і наші батьки ставилися до неї з повагою, любов'ю та ніжною дбайливістю. Вона також любила моїх батьків. Прикладом для наслідування може бути її ставлення до зятя. Для нас, дітей, вона була люблячою та ніжною бабусею. Іноді вона воркотіла на нас, а іноді пестила. Одне слово, вона була доброю бабусею, яких і сьогодні можна часто зустріти. Ми також її любили, і, коли вона зрідка від'їжджала погостювати до своїх синів, ледве могли дочекатися її повернення. Без неї наш дім навіть не можна було собі уявити. Зворушливо було спостерігати, як її дочка, яка сама вже мати підростаючих дітей, покірливо схилялася під владою своєї любої матері.

Історія життя бабусі завжди здавалася мені романтичною і хвилюючою. Бабуся була дочкою пастора, про якого я лише знала, що він був дворяни-

ном, вченим і письменником. А ще, що він був дуже спокійною та врівноваженою людиною. Більшу частину часу прадід проводив у своєму кабінеті над поживклыми фоліантами. Свій кабінет він залишав, лише коли виїжджав у службових справах. Усім в домі керувала його дружина — моя прабабуся. Прадід одружився з нею після того, як вона вже втричі овдовіла. У посаг вона принесла невелику маєтність і привела в нову родину дітей від другого шлюбу, які були виховані у католицькій вірі. Прабабця за молодих років була дуже вродливою, однак при цьому дуже свавільною та невірноваженою. Стосунки з усіма трьома чоловіками ускладнювались через її нестерпний та вередливий характер.

Наша бабуся була молодшою дитиною в родині. Вдома їй велося не дуже добре, тому, коли молодий пастор, побачивши її, попросив її руки, вона з радістю погодилася. Бабусі тоді було всього лише 15 років, і вона ще гралася з ляльками. Виховання дівчини було аж ніяке, у домашньому господарстві вона нічого не тямала. Оскільки вона була молодшою в родині, її від усього усували. Її мати відверто сказала нареченому, що її дочка нічого не вміє робити, проте його це не зупинило. Струнка дівчина з ніжним рум'янцем на щоках і гарними чорними очима причарувала його. Наш дідусь ніколи не шкодував за своїм вибором і до глибокої старості всім серцем кохав свою красуню-дружину.

Попервах пастор разом із своєю юною дружиною вели господарство невправно й невміло і тільки псували продукти. Але любов пододала всі труднощі. Крім того, їм на допомогу прийшли дві дами, які й за віком були старші, й досвід мали. Це були дружина місцевого поміщика та сестра католицького священика. Ці добрі жінки навчили мою бабусю готувати, і, з Божої ласки, вона згодом стала вправною господинею.

Я цілком розумію дідуся, який з першого ж погляду закохався в свою обраницю. Ми знали бабусю вже літньою жінкою в білому чіпці та зі зморшкуватим обличчям. Однак до самої смерті це обличчя зберігало сліди незвичайної вроди й дивовижної чарівності. Нам неважко було уявити, як сяяли в юності її чорні очі! Я поважаю свого дідуся за терпіння та витримку і за ту любов, якою він оточив свою дружину. Щастям для обох стало те, що бабуся вчасно залишила свою матір, — коли її ніжне серце ще не зазнало руйнівного впливу материного характеру. Тож від матері їй, на щастя, дісталася лише врода та краплина свавілля. Від батька ж вона успадкувала жагу знань. Бабуся, хоч вона й не мала освіти, була розумною жінкою. До кінця свого життя вона багато читала й дуже цікавилася політичними подіями в світі. Бабуся в якійсь мірі оволоділа латиною — за тих часів цією мовою словацькі пастори звичайно вели церковні книги. Ще в дитинстві вона вивчила

німецьку і, хоча їй рідко доводилося нею користуватися, вона до глибокої старості чудово нею розмовляла.

Вдягалася бабуся завжди за старою модою, підкреслюючи в такий спосіб свою незалежність і солідарність зі словацькими земляками. Вона носила чорну сукню з білим комірцем і білий чіпець з бантом під підборіддям, як у сестри милосердя. Ніхто не зміг би переконати її поміняти це вбрання на інше. Мода приходила й минала, а її вбрання залишалося незмінним. Такою була моя бабуся.

Між бабусею та мамою на високому дитячому стільці часто сиділа молодша дитина. Вона завжди знаходилась неподалік від батька. Зараз це наводить мене на думку, що й за столом нашого Небесного Отця молодші діти також перебуватимуть поблизу Нього.

Праворуч бабусі тривалий час сиділа молодша сестра батька, тітка Фаня, яку ми дуже любили. Коли дядько Павло отримав свій приход, вона ще деякий час пожила з нами, а потім переїхала до нього й навідувала нас лише іноді, аби погостювати декілька тижнів.

Шляхетними рисами свого обличчя тітка зовні дуже походила на мого батька. Мені також дуже подобалось її густе каштанове волосся. Слід згадати, що мої найприємніші спогади дитинства пов'язані саме з цією доброю, спокійною тіткою Фанею. Її розум і

високі ідеали викликали в мені захват. Струнка, невисока на зріст, вона була дуже сильна фізично й мала залізну волю й витримку. На неї завжди можна було покластися. Згодом, коли вийшла заміж, вона стала гарною господинею. Її чоловік був набагато старший за неї. Він щиро кохав і поважав тітку Фаню, і вона зробила останні роки його життя справді щасливими. Яке благородне призначення для жінки!

Часто поряд із тіткою за столом сиділа її кузина, з якою вони були однолітки. Ніколи більше мені не траплялися люди з таким талантом оповідача. З дитинства ця людина була покликана стати дітям Божим. Ще дитиною вона збирала навколо себе братів і сестер, вилазила на крісло й виголошувала проповідь. На жаль, її батько був раціоналістом і матеріалістом. Тому кузина потрапила в потік суто зовнішнього благочестя, яке дуже легко поєднується з мирськими турботами. Однак, дякувати Богові, на старість вона знов запалала любов'ю до Ісуса й прославляла Його!

Місце праворуч батька завжди посідав вікарій¹⁸. Спочатку й впродовж семи років на цьому місці сидів дядько Павло. Потім його змінив мій учитель М., освічений та елегантний чоловік зі шляхетним поведженням. Вікарій М. став найкращим другом

---

¹⁸ Помічник священика, пастора.

мого батька й усієї нашої родини. Він багато часу присвячував самоосвіті, а вільний час віддавав ощадній касі для населення, ініціатива створення якої належала моєму батькові. Цій справі вікарій віддавав багато сил. Господь благословляв цей заклад і після того, як вікарій пішов від нас і став пастором невеличкої сільської общини. А ще він став відомим церковним істориком і письменником.

Невдовзі після мого повернення з Пресбурга місце вікарія посів наш вчитель арифметики. Вікарій Р. мав богословську освіту й запам'ятався нам людиною благочестивою та добросердною. До Бога він звернувся лише під час своєї останньої хвороби. Наша родина доглядала його, наче улюбленого сина чи брата. Вікарій Р. помер у нашому домі у віці 30 років. Він пішов з життя з молитвою на вустах: «Отче, у руки Твої передаю дух мій!»

З ним згасло й світло, яке могло б розвіяти морок навколо нас. Я й мої сестри бачили, що він докладав чималих зусиль, аби наблизити нас до Ісуса Христа. Незадовго до своєї смерті він сказав, що його надія — у словах Господа: «Поправді, поправді кажу вам: Хто вірує в Мене, — життя вічне той має»¹⁹. Вікарій терпляче зносив страждання, і це справляло на нас глибоке враження. Напередодні смерті він поклав руку на Біблію і вимовив: «Це наслідуйте!»

---

¹⁹ Івана 6:47.

Відтак указав на доволі велике зібрання богословських творів і додав: «Яка мені тепер користь від них?» Лише через роки я вчинила за його порадою.

Мій батько ставився до вікарія Р. як до рідного сина. Він хрестив його, конфірмавав²⁰ і напучував. Щоб обдарований хлопець мав змогу вчитися, батько допомагав його рідним, а після того як той закінчив навчання, узяв його до себе на посаду вікарія. І юнак став йому підтримкою в усьому. Батькові було дуже боляче від того, що він так передчасно втратив свого помічника. А ще болючіше йому було від того, що через свою хворобу він не мав змоги бути присутнім на похороні.

Багато народу йшло за труною молодого вікарія: 18 пасторів у таларах²¹, 24 жінки в мальовничих національних костюмах з вінками в руках, а за ними більше 4000 людей — лютерани, католики, євреї. Сонце світило в могилу, викладену ялинковим гіллям і вишневим цвітом. Я й тепер виразно пам'ятаю, як повільно опустили труну, на якій з духмяних гіацинтів був викладений хрест, як дощем посипалися квіти. У мене виникло небувале відчуття небесного спокою, мабуть, подібне до того, яке відчувала душа небіжчика. Неначе небеса наблизи-

---

²⁰ Конфірмація — обряд залучення до церкви юнаків та дівчат, що досягли певного віку.

²¹ Талар — вбрання лютеранського пастора.

лися до мене. Я завжди вірила в небесну батьківщину, але тепер я її відчувала. Я зрозуміла, що той, кого ми любили як брата, тепер на батьківщині, в таємничій країні вічної краси й спокою. Звичайно, я тоді не вважала, що він не буде насолоджуватись цією райською красою. Адже тоді я ще не знала, що рай через те і є раєм, що ми побачимо там Бога й будемо мати спілкування з Ісусом Христом.

Вікарія Р. гірко оплакували. Община вболівала через втрату гарного проповідника та пастиря. Але я не пролила за ним жодної сльози. Навпаки, згадуючи друга, який пішов від нас, я відчувала радість: адже він помер, служачи Господу. Йому довелося підміняти пастора в сусідньому селищі — саме тоді він і застудився. Несподівано в нього відкрилася горлова кровотеча й виявилось, що це швидкоплинні сухоти. Якщо він сам був задоволений волею Божою, то що ж могли сказати ми?

Після його смерті три вікарія один за одним займали спустіле місце за столом, але пустку в серці мого батька ніхто заповнити не міг. Двоє з вікаріїв були вчителями гімназії, які втратили місце, потім вони потрапили до Німеччини, а третій після смерті мого батька став його наступником.

В інший час на місці вікарія сиділи ми, діти. Усього нас було семеро, але двоє померли в ранньому дитинстві, тож нас залишилося п'ятеро: Марія, я, Людмила, Ярослав та Боєна. Окрім брата Яросла-

ва, усі зараз живі²². Ми всі ніжно любимо одне одного. Троє молодших, на відміну від мене та Марії, ходили до школи. Коли вони приїжджали на канікули, у нашому домі неначе поселялося сонце. Тільки хвороба батька затьмарювала загальну радість. Людмила відвідувала семінар для вчителів і перед самою кончиною батька отримала диплом. Однак вона не пішла працювати вчителькою, бо вийшла заміж за батькового наступника й присвятила себе родині. Ярослав навчався в гімназії, потім пішов на військову службу. Чотири роки він служив на флоті й у 24 роки помер, на превелике нещастя матері, яка на той час уже шість років як була вдовою.

Однак повернімося назад.

Розділ 7

Бажаними гостями в нас також були двоє братів моєї матері. Старший, Густав, ніколи не мав власних дітей і через те дуже любив нас. Він завжди нам щось дарував або кидав дрібні гроші до нашої скарбнички. Він служив пастором у Любині. Там, у великому саді, серед старих лип та горішника, де колись у дитинстві гралася наша мама, ми також бешкетували від душі. І троянди так само дух-

---

²² Мається на увазі, що вони були живі в 1904 році, коли авторка писала цю книгу.

мяніли під тим самим вікном, біля якого вона, вже дівчиною, думала про свого мовчазного коханого, в той час як соловейко виводив свої чудові пісні.

Там зберігся й старий вулик, одна з стінок якого була викладена зі старих латинських книжок, які колись належали нашому вченому прадіду. Його могила знаходилась у церкві за вівтарем і завжди справляла на нас, дітей, сильне враження. За другим пасторським садом, розташованим на схилі, над го-мінким водоспадом, наче міст, стояла стара, на-півзруйнована качальня для сукна, яке мешканці Любина виготовляли на продаж. Так, у Любині було багато чого цікавого для дітей! Та найбільш цікавим для нас було спілкування з дядьком.

Молодший брат матері, Йосип, також пастор, був обдарованою людиною й відрізнявся веселою вдачею. Проте ми мало спілкувалися саме з ним, оскільки наша увага завжди була прикута до його численних дітей, наших одноліток. Лише згодом, коли ми підрости й уже могли розуміти дядька Йосипа та розмовляти з ним на рівних, ми по-справжньому його полюбили. Він був відомим ботаніком і письменником-гумористом. Слухаючи його, навіть смертельно втомлена людина сміялася б. Але такий дар, на жаль, є й дуже небезпечним. Дотеп і глузування стоять так близько одне від одного, що буває важко побачити межу гріха, який апостол Павло засуджує словами: «...нехай навіть не згадуються поміж вами,

як личить святим... марнословство або жарти, що непристойні вам»²³.

Нам дуже подобалося бувати в Підгاردії, де жив дядько Йосип. Поруч із садом знаходилося кладовище. Дім пастора, церква і школа були розташовані на невеличкому півострівці, якого огинав широкий ручай. Через ручай вів старий міст, а на протилежному боці, прямо біля шосейної дороги здіймалася висока стіна, яка закривала від сторонніх очей замок і старий панський сад. Цей замок притягував нас своєю таємничістю, та коли ми його відвідали, всі чари розвіялися.

Інший дядько Йосип, брат батька, свого часу був нашим домашнім вчителем. Ми дуже його любили. У минулому графський службовець, а тоді пенсіонер, він знімав будиночок у Стара-Туре, а згодом орендував цілий маєток і звідти часто навідувався до нас.

Дядько Йосип, мовчазна та замкнена людина, був неабиякою особистістю. Він рідко сміявся, і причиною того були трагічні обставини його життя. Минуло лише три роки після весілля, коли він втратив дружину й залишився з маленьким сином Йоаном. Він більше не бажав одружуватися, і його сестра взяла на себе виховання його сина та ведення його домашнього господарства.

---

²³ Ефесян 5:3, 4.

Дядько Йосип любив мене, бо я його не боялася й душею тягнулась до нього. Він так ласкаво поведився зі мною, що, мені здається, він і свого власного сина з радістю притиснув би до грудей. Але хлопчик з дитинства ставився з недовірою до батька, і тому, на жаль, між цими двома рідними людьми виникла відчуженість. Кузен Йоан був у нас завжди бажаним гостем. У нашій «сонячній» родині відігрівалося і його серце.

Йоан вчився з завзятою наполегливістю і дуже успішно закінчив гімназію, потім в університеті вивчав богослов'я. Однак на сімнадцятому році його спіткало лихо. Через необачність лікаря (це був брат його матері, який потім визнав свою провину) йому разом зі щепленням проти чорної віспи було прищеплено золотуху. І попри те, що занепокоєний батько робив усе, аби врятувати сина, стан його дедалі погіршувався. Вродливе обличчя хлопця не було спотворене, але хвороба вразила спинний мозок, і в двадцяти дволітньому віці, після кількох років тяжких страждань кузен помер. Але Господь розпорядився так, що батько не дожив до смерті сина. Дядько Йосип несподівано захворів на тиф і помер за три роки до кончини сина.

Прощання сина з батьком стало для мене незабутнім. Мені хотілося поглянути на дядька, якого вже було покладено в труну, і я увійшла до кімнати, де знаходився небіжчик. Наближався вечір. Біля тру-

ни тьмяно блимали свічки, освітлюючи мармурово бліде обличчя покійного. Очі дядька, за життя такі сумні та похмурі, були заплющені. Поряд із труною навколішках стояв осиротілий син. Про що він думав і про що розмовляв із батьком? Можливо, про те, про що не зміг поговорити з ним за його життя? Як сумно, що люди, які щиро люблять одне одного, іноді не можуть виявити свої почуття через надмірну стриманість!

Два рази на рік нас зазвичай відвідував дядько Данило — чоловік уже згадуваної тітки Фані, пастор з М., вільного міста неподалік від Пресбурга. У поводженні цієї людини було щось дуже привабливе. В дитинстві я побоювалася його присутності, бо відчувала себе ніяково. Але Марія, яка цілий рік жила в його домі, змальовувала його як людину привабливу, хоча й дещо сувору та гордовиту. Моя молодша сестра Боєна також провела в дядька Данила кілька років. Для неї він став другим батьком і благодійником, особливо після смерті нашого рідного тата. Боєна багато чим у житті зобов'язана йому, оскільки для її освіти дядько не шкодував ані грошей, ані власних сил.

Лише коли Світло Ісуса Христа осяяло моє серце, я побачила всі добрі якості цієї чудової людини. Дядько Данило був глибоко віруючим християнином і гарним пастирем. В общині він суворо наглядав за порядком. Як і всі інші словацькі пастори тих

часів, дядько Данило навчався в німецькому університеті і слухав лекції професора Толука, що мало свій вплив на його духовне життя. Дядько був дуже освіченою людиною й ніколи не полишав читати книги. Він ненавидів будь-яку невірність та зраду. Його вимогливе ставлення до себе та оточуючих викликало загальне здивування та повагу. Якось дядько Данило попросив переказати одному знайомому, який порушив своє слово, що більше не бажає бачити його в своєму домі. Цей чоловік, знехтувавши попередженням, усе ж таки прийшов до пастора. Та тільки-но він переступив поріг, як хазяїн указав йому на двері. Такій увічливій людині, якою був дядько Данило, була зовсім непритаманна така поведінка, тому відвідувач одразу ж усе зрозумів. От якби ми завжди діяли так проти сатани, який непрохано заходить у наше серце! Цьому запеклішому ворогові ми, на жаль, надаємо занадто багато волі.

У дядька був лише один син — від першого шлюбу. Його матір'ю була старша сестра мого батька. Цей кузен, адвокат, чесна й порядна людина, був у нас хоча й не частим, але бажаним гостем. Він помер, ледве досягнувши 44 років, спершу поховавши батька, якого доглядав до самої його кончини. Стосунки між ними були дуже теплими та душевними і були за взірець для всіх.

На відміну від Німеччини, де існує звичай святкувати день народження, в Угорщині відмічають іменини. Цю традицію, напевно, перейняли від католиків. Третього серпня ми святкували іменини батька. Цей день у нашому домі був особливо радісний і проходив як родинне свято. Поздоровляти з іменинами приїжджали рідні, близькі друзі та знайомі батька. Декого з рідних я коротко представляю.

Звичайно з'являвся пастор С. з дружиною. Тісна дружба пов'язувала наших батьків із цим подружжям. Пан С., людина виключної доброти, хоча й не дуже обдарована, разом із моїм дідусем навчався в школі. Він добровольцем брав участь у революції 1848 року. Його дружина, висока й незграбна, була подругою моєї матері. Це гостинне й просте подружжя всюди з радістю приймали. Ми, діти, дуже їх любили. Пастори та їхні дружини звертались одне до одного зі словами «пане брат» і «пані сестро», що звучало набагато краще за сучасне «милостива добродійко». До нас, пасторських дітей, зверталися благозвучним словом «сестричко».

Пані С. трохи грала на фортепіано. Вдома у неї стояв старий інструмент, який був розстроєний, як йому й належало в його віці. Хазяйка завжди грала на ньому чудові словацькі пісні, тільки-но навколо

збиралися охочі поспівати. За тих часів усі словаки, й малі, й старі, полюбляли співи. Траплялося, що, розчулені власним співом, вони навіть плакали. Пані С. любила також грати танцювальні мелодії. Незважаючи на неодноразову горлову кровотечу, вона залишалася завзятою танцюристкою, а також дуже полюбляла дивитись, як танцює молодь. У нас таке, звичайно, не дуже вітали.

Рідким, але улюбленим гостем нашого батька був пастор П., церковний історик і письменник. Це був стрункий чоловік із вузьким обличчям, густим чорним волоссям і бакенбардами. Нас, дітей, приваблювали його жваві темні очі, високе чоло та посмішка. Він служив пастором в одній з чотирьох так званих «державних» церков, які були дозволені імператором для євангелічних віруючих у Верхній Угорщині²⁴. Яюсь під час святкування 150-річчя церкви ми також відвідали це старе місце богослужіння. Церква була розташована далеко від населених пунктів. Щоб побувати на службі, наші предки йшли до неї півтора дня.

У цієї церкви незвичайна історія. Її будівництво було дозволене лише за тієї умови, що його закінчать за одинадцять тижнів. Було також обумовлено, що наразі, якщо будівництво не буде закінчене у

---

²⁴ Так у XVI—XVII століттях після захоплення Туреччиною центральної частини Угорщини називалася Словаччина.

визначений термін, потім нічого не можна буде добудувати. Влада була впевнена у провалі цієї справи, тим більше, що майданчик було виділено біля підніжжя високої розсіченої гори. Спочатку необхідно було засипати великі тріщини й провалля і тільки потім доставити нагору, на плечах, оскільки ніякої дороги не було, усі будівельні матеріали. Але віруючі згуртувались, зібралось кілька общин, і, немов мурахи, вони заходилися працювати. Церква за одинадцять тижнів дійсно була зведена, але без покрівлі. Владі довелося дозволити проводити богослужіння.

Під час святкування 150-річчя стелі все ще не було. За цей час церкву вже кілька разів ремонтували, але залишали без покрівлі на згадку про часи кричущої несправедливості.

З огляду на цей історичний контекст пастор П. був для нас, дітей, дуже цікавою особою. Батько ж любив і поважав його як благородного й вірного друга молоді.

На іменини приїздив іще один пан С., колишній капелан і наш люб'язний сусід, а також пастор В., жвавий мов ртуть. Він мав різкі риси обличчя, широке чоло під світлою гривною волосся та незграбну постать. Енергійний, чесний і простий, пастор В. прославився своєю прямолінійністю. Згодом цей друг нашої родини оженився на молодій, вродливій і освіченій дівчині, дочці вчителя, яка з часом обла-

городила цього оригінала. Але витонченим і делікатним, це коли він змінився під впливом дружини, я його бачила лише кілька разів. Він давно вже відійшов у вічність.

Слід неодмінно згадати нашого друга доктора Г.²⁵, колишнього ватажка борців за свободу. Приїзд до нашої оселі родини доктора Г. завжди був великою подією. Коли карета зупинялась на подвір'ї, першим із неї виходив доктор, слідом за ним — його завжди молода дружина, потім — красуні-доньки та не менш гарні сини. Ця родина вважалась своєрідною елітою серед словаків. Доктор Г. одного разу змінив свій пасторський талар на меч, щоб захистити права своєї нації та королівського трону. В очах словацького народу над головою такого славетного героя не вгасав ореол слави. Його дружину, яка в ті жахливі роки змушена була, з малими дітьми на руках, переховуватись, вважали свого роду національною мученицею. З часом їхні діти завдяки багатьом своїм чеснотам, а також популярності своїх батьків, стали першими людьми суспільства.

Мені завжди був притаманний потяг до прекрасного — хай то буде краса природи, людини чи речі. Тому я була в числі поклонниць двох старших

---

²⁵ Очевидно, йдеться про Йосипа Людовита (Милослава) Гурбана (1817—1888), одного з головних керівників словацького повстання 1848—1849 років.

дочок родини Г. (з однією з них узяв шлюб наш дядько Павло). Не менше я захоплювалась і їхнім батьком. Він був дуже обдарованим політичним і церковним лідером, красномовним оратором, який умів захопити слухачів. Свого часу доктор Г. був також видатним письменником, публіцистом і вченим-богословом. Я порівнювала його зі старозаповітними героями епохи суддів²⁶. Він самовіддано любив свій народ, працював для нього і страждав за нього. Двічі його кидали за ґрати, на третій раз його звідти визволила смерть. Правляча верхівка ніколи не могла забути, що доктор Г. був борцем за свободу. Помста властей переслідувала його навіть після смерті. Громада хотіла поховати доктора на почесному місці кладовища, але жандармам було наказано закидати викопану могилу. Довелося викопувати нову. Коли через рік родина та друзі зібралися на відкриття надгробного пам'ятника, жандарми не дозволили їм увійти на кладовище.

Останні роки свого життя доктор Г. провів за читанням псалмів, співами та молитвами. Якщо раніше він покладав великі надії на товаришів по визвольній боротьбі, то перед смертю Господь став його єдиною надією. Помер він, перебуваючи у мирі з Богом.

---

²⁶ Див. Книгу Суддів.

Такими я запам'ятала найближчих друзів нашої родини, а також оточення, в якому пройшли моє дитинство та юність.

Розділ 9

Труд мого батька завершувався. Через хворобу він вже не міг проповідувати, однак продовжував служити літургію та виконувати деякі церковні справи. Такій сумлінній та діяльній людині було важко чути, що члени церкви, забувши про його колишнє служіння, стали говорити, що йому час на пенсію. Таке ставлення, разом із політичними подіями та очевидною невдачею національного руху в цілому, скоротили життя мого батька, який до того ж мав хворе серце. Він тихо відійшов у віці 63 років, втомившись від життя і передавши себе в руки Господа.

Після того як тіло батька поклали в домовину, я вийшла в сад. Почуття, що володіли мною, неможливо передати словами. Я спрямувала свій погляд вгору й зрозуміла, що мій батько тепер удома, в Господа! Він вже ніколи не буде страждати! Моє серце несподівано сповнилося тихої радості. Бог і небо видалися мені такими близькими!

Я увійшла в альтанку, де батько любляв снідати, й сіла там. Підперши голову руками, я без сліз почала спостерігати за двома горлицями, які завжди прилітали о цій порі, щоб підібрати крихти хліба,

які насипав для них батько. «Вам тепер його не дочекались, — подумки сказала я їм. — Він сюди більше не прийде».

Тієї ж миті в мені наче щось розірвалося. Я раптом зрозуміла, що все, пов'язане з батьком на землі, закінчилося: батьківщина, дім і цей великий сад з усіма спогадами. Батько пішов, і тепер ми теж маємо залишити ці місця. Розрив із минулим стався в мені миттєво. Я не зронила жодної сльози над тими земними речами, які ми втратили разом із смертю батька. Все для мене втратило будь-яку вартість.

Сумний дзвін великого дзвону сповістив общині про те, що її пастор відійшов у вічність. До нашої осиротілої родини я повернулася цілком спокійною. Невдовзі був похорон, і тіло рідної й коханої людини зникло в холодній землі.

За три місяці мати, бабуся, сестра та я вже мешкали в найманій квартирі. Брат проходив військову службу, сестра Людмила була в шлюбі з наступником батька, а молодша, Боєна, перебувала в домі дядька Данила в М. Наша родина жила щасливо, особливо коли приїжджали на канікули сестри та брат. Тепер мати могла цілковито присвятити себе дітям. Нас відвідували родичі, і ми також їздили до них. Попри зовсім малий прибуток, ми могли жити більш безтурботним життям, аніж за життя батька, оскільки оточуючі більше не виставляли нам ніяких особливих вимог.

Ці роки, хоча й здавалися щасливими, не приносили нам задоволення, оскільки ми жили лише для себе. Світ фантазії все ще існував у нас всередині, і в ньому ясно відтворювалася наша внутрішня боротьба. Ми були відокремлені від зовнішнього світу і, водночас, не пристали до Бога, тож ми вигадували історії, в яких перепліталось і релігійне, і світське. Душі наші шукали чогось чи когось, хто б вивів нас із цього лабіринту.

І от якось узимку, коли ми гостювали в дядька Павла, він дав нам богемську²⁷ християнську газету «Вифанія» й сказав: «Це варто почитати». Ми взяли газету й почали читати. У ній ми вперше в житті побачили з любов'ю написане ім'я Ісуса Христа. Надрукований уривок з книги «Прийди до Ісуса!» справив на нас із сестрою особливо глибоке враження.

Передплативши цю газету, ми надіслали листа особисто редактору, брату Костомлатському, вихованцеві біблійної школи Санкт-Кришони. Незабаром у нас зав'язалося листування з ним та його нареченою, і дуже швидко в наших серцях народилося глибоке релігійне почуття. Лихо було в тому, що ми намагалися виправитися власними силами і через те почувалися нещасливими. Ми почали старанніше ходити до церкви, намагалися не пропускати причастя, створили дитячу бібліотеку, готували різдвяні

---

²⁷ Тобто чеську.

подарунки, провідували хворих. Ми багато читали Біблію, проводили як належить недільні дні, і вони ставали для нас найбільш сумними днями.

Звичайно, Слово Боже спрямовувало своє світло в наші горді та самовпевнені серця. Воно відкривало нам наше відчуження від Бога, Його відсутність в нас і показувало наш гріховний стан. Дочитавши сьому главу Послання до римлян, ми в розпачі вигукнули: «Нещасна я людина! Хто мене визволить від тіла цієї смерті?»²⁸

Але милосердний самарянин²⁹ не міг пройти повз нас. Від Костомлатських ми отримали запрошення відвідати їх, і я була впевнена, що ми обов'язково повинні поїхати, інакше загинемо. Коли ворог душ людських побачив, що ми дійсно встали на шлях спасіння, він спробував усе, аби нас утримати. Раніше він ніколи не заважав нашим благочесним обрядам, бо знав, що без коріння дерево не виросте і будинок не встоїть без підґрунтя. Тепер диявол був ладний на все, аби відстояти свої bastiони. Він навіть спромігся використати материнську любов, аби створити перешкоди для нашої поїздки. Бабуся, мама, дядько й тітка мали сумніви щодо корисності нашого наміру, і ніхто з них навіть копійки не дав би нам на дорогу. Щоправда, у мене була

---

²⁸ Римлян 7:24.

²⁹ Див. Луки 10:25-37.

акція, яку ще батько подарував, але на той час вона була майже нічого не варта.

Поклавшись на Бога й гаряче молячись про те, аби за цей «цінний папір» нам дали бодай 90 крон, я надіслала її панові В., адвокату та другу нашої родини. І Бог почув мою молитву! Доктор В. сам купив мою акцію за 90 крон. Така очевидна Божа допомога зміцнила в нас віру. Гроші ми тепер мали, але дозволу на поїздку довелося чекати з травня по вересень. Ми, звичайно, тоді не знали, що й це посприяло нам на краще. Як ми потім дякували Богові за цю затримку!

Розділ 10

Отож, щасливі, ми прибули до Богемії. Зустрівши нас, гостинні Костомлатські надали нам можливість відпочити душею й тілом, у чому ми з сестрою мали велику потребу. Готуючись до цієї зустрічі зі справжніми віруючими, ми майже чотири місяці долали різні перешкоди. Однак незабаром тут, у Богемії, виникли нові труднощі — це були мої сумніви і внутрішня боротьба.

До чудового ймення Ісуса Христа, яке стало для нас дуже дороге після тієї газети, Костомлатські ставилися з дуже великою любов'ю. Вони уособлювали тих людей, які заради Ісуса облишили усе марнославне й пішли за Ним. Ісус Христос був для них

вічним і близьким Спасителем і Богом, перед обличчям Якого вони постійно перебували.

На їхні збори приходили також дві віруючі дівчини, в яких я спостерегла щиру любов до Господа. Одна з них була серйозно хвора, жила на кошти, які заробляла рукоділлям, друга була майже сліпа. Вони разом зі своєю старою матір'ю мешкали в одній крихітній кімнаті. Наші нові знайомі були дуже бідними, проте дуже щасливими. Раніше сестри були католичками, та нещодавно покаялися й пішли за Ісусом.

Невдовзі я спостерегла, що ці учениці Христа володіли чимось таким, чого я не мала. Йшлося не про знання Слова Божого (я була досить начитана в цій галузі). Висока душевна шляхетність сяяла на їхніх обличчях, залишаючи в тіні усі їхні тілесні немочі. Я дуже швидко зрозуміла, що мені бракує в серці того миру, який мали вони, бо вони були омиті кров'ю Агнця. Як боляче було мені усвідомлювати, що я перебуваю значно нижче за цих двох сестер! Я визнавала Костомлатських високодуховними людьми, однак вважала, що вони — це дуже рідкий виняток. І от переді мною ці прості дівчата — а я нижча за них! Жахлива думка: Бог любить їх більше, вони Йому ближчі! І це попри все моє благочестиве виховання як пасторської доньки та моє бездоганне життя!

Саме тому під час зібрань Слово Боже, немов

обопільно гострий меч, пронизувало моє серце. Важко переказати, як моя бідолашна душа страждала в цій борні!

Якось наші господарі разом із моєю сестрою Марією вирушили на прогулянку. Я залишилася вдома сама. Ніщо тепер не тішило мене. «Навіщо я сюди приїхала? — думала я. — Геть від цих людей, які вихваляються своїм примиренням із Богом, прощенням гріхів, наче Ісус знає тільки їх, наче лише вони Божі діти. Поїду звідси, взавтра ж поїду додому!» Але внутрішній голос казав мені: «Навіть якщо ти втечеш на край світу, нещастя, яке в твоєму серці, буде з тобою».

І от я зі скорботним серцем впала на коліна та зі сльозами закликала Господа. Увечері, залишившись наодинці з Марією, я відкрила їй свої почуття, і ми обидві тієї ночі, після тривалих та гарячих молитов перед розп'яттям, отримали мир із Богом біля ніг Ісуса Христа.

Вранці ми радісно засвідчили нашим господарям, що тепер ми — діти Божі. Уведені в оману нашим благочестям, вони не хотіли вірити, що ми досі не мали примирення з Богом через Ісуса Христа. Та, незважаючи на це, брат Костомлатський цією новою був розчулений до сліз. Стан своєї душі в ту мить я могла б передати словами з Євангелія від Матвія про те, як нечистий дух вийшов із серця людини, але «дім» його, підметений та прибраний,

залишився незайнятий³⁰. Так, гріхи було прощено, серце омите та прикрашене пальмовим гіллям³¹. Однак це серце залишалося порожнім, оскільки Ісус ще й досі не поселився в ньому. Якби я в такому душевному стані повернулася б додому і якась провина позбавила мене впевненості в прощенні гріхів, я стала б найнещаснішою людиною в світі. Але — алілуя! — не вівця шукає пастиря, а Пастир шукає «вівцю» і знаходить її³².

Розділ 11

Коли ми вже збиралися повертатись додому, ми отримали листа від братів і сестер із Праги з запрошенням відвідати їх. У своєму запрошенні вони також сповіщали, що в Празі можна буде послухати брата Бедекера³³, який кілька разів виступить там із проповідями. Запрошення було таке щире, і Костомлатські так умовляли нас послухати цього проповідника, що ми погодились.

Через кілька днів ми вже були в гостинному домі брата Валіша. Цей колишній пастор реформатської

---

³⁰ Див. Матвія 12:43,44.

³¹ У Біблії пальма символізує праведність (див. Псалом 92:13).

³² Див. Луки 15:1–7.

³³ Бедекер Фрідріх Вільгельм (1823—1906) — вчений-богослов.

церкви ще до свого навернення за внутрішнім покликанням залишив свою парафію. Декілька років він розповсюджував книжки в Росії, потім покаюся й став у Празі незалежним проповідником. Це була особлива людина, в якій відтворювався образ Учителя. Любов, вірність і смирення стали його характерними рисами. Нам розповідали, що брат Валіш походив з багатой родини, але все своє майно віддав бідним. Одного разу він навіть прийшов додому без сюртука, бо віддав його злидареві. Тепер брат Валіш уже в Господа, Якому він так віддано служив до самої смерті і від Якого він, напевне, отримав нагороду за здійснений труд.

Те, що ми опинилися в домі брата Валіша, я вважаю новим проявом Божого піклування та милості. Тиждень, проведений там, залишається для мене одним з найкращих спогадів мого життя.

Перш ніж продовжити свою розповідь, хочу змалювати Прагу, яка стала нашою другою батьківщиною. Мабуть, я ніколи більше не побачу це прекрасне місто, що мальовничо розкинулося на березі річки. Воно повстало перед нами урочисто прикрашене: було велике свято, пов'язане з приїздом імператора. Декорації міста коштували близько 50 000 крон, стільки ж було витрачено на дуже рідке за тих часів електричне освітлення.

Дивний збіг! У цьому місті я пізнала Небесного Царя й побачила славу царя земного. Параду завадила

тривала гроза й викликана нею повінь, однак наприкінці дня він усе ж таки відбувся на головній площі міста. За командою імператора, який стояв в оточенні представників закордонних держав, війська проходили урочистим маршем. Тисячі людей, у тому числі й ми, спостерігали це пишне видовище. Здавалося, що світ в останній раз хотів показатися мені в усій своїй красі, перш ніж я назавжди відійду від його суєти й стану його чужою та незрозумілою.

Хай благословить тебе Бог, прекрасна Праго, хай принесе Євангеліє тобі своє Світло, аби люди спасалися й жили на славу Господу!

Наше перебування в Празі було з усякого погляду незабутнім. Для нас, словаків, саме перебування в цьому старовинному чудовому місті стало неабиякою подією. Королівська фортеця, історичні храми, палаци та площі, де протестанти боролися з католиками, радіючи перемогам чи страждаючи від тяжких поразок, — усе оживало в нашій уяві.

На щастя, в Празі нам пощастило з гідом. Ним був проповідник Адлаф, такий самий патріот своєї батьківщини, як ми — своєї. Ми добре знали на історії Богемії, і він показував нам площі та будинки, з якими ми вже були знайомі з книжок. Особливо чарівною була загальна панорама міста від Градчанів³⁴. Коли я стояла там на вершині, перед

---

³⁴ Район Праги.

моїм уявним зором проходили герої, королі та королеви у своїх шатах. Я уявляла багатих бюргерів³⁵ і купців, священиків і монахинь давнини, бачила, як народ поспішав вулицями, аби послухати Милича³⁶ або Гуса³⁷.

Ті часи й ті люди давно пішли у вічність, а місто все ще стоїть і розповідає про минуле. Так, у Празі промовляє навіть каміння, проголошуючи славу Цареві Небесному, Який кличе народи до спасіння від п'їтки та омани, аби вони у свій час увійшли через перлинну браму до Вічного міста, щоб там, у мирі та радості, славити Господа.

Ідучи Прагою, я уявляла собі, як ми одного разу підемо по Новому Єрусалиму³⁸. Там нам скажуть: «Ось у цьому палаці живе цар Давид, а он у тому, прикрашеному колоссям пшениці, — його прабабця Рут. Там, де стоїть знак намету, тепер постійне місце проживання кочовика Авраама, а той голуб над палацом вказує на домівку Ноя». Ми побачимо там відомих з біблійної історії людей: колишніх митарів, рибалок із Галілеї, намет-

---

³⁵ Тобто багатих міщан.

³⁶ Милич Ян (пом. у 1374 р.) — талановитий чеський проповідник, який вимагав загальної реформи церкви.

³⁷ Гус Ян (1371—1415) — чеський патріот, поборник чеської національної та культурної незалежності, видатний діяч Реформації. Фундатор чеської літературної мови.

³⁸ Ідеться про Царство Небесне.

ників³⁹, вчених та багатьох інших. Ми згадаємо давно забутих нами знаменитостей, побачимо невідомих на землі, але записаних у Небі в Книзі життя.

На Небі, як і в Празі, нам покажуть чудовий Царський палац, трон Того, Кому на землі не було де голову прихилити. Ми побачимо Ісуса в славі разом із тими, кого Він викупив і очистив Своєю святою кров'ю, кого Він покликав і обрав і хто залишився вірним Йому до кінця.

Розділ 12

У Празі ми познайомилися з деякими мешканцями цього чудового міста. На зборах дітей Божих ми слухали проповіді та прекрасні гімни ушавлення. Ми бачили працю багатьох віруючих і наслідки цієї праці.

Нарешті ми побачили всіма очікуваного проповідника, любого доктора Бедекера. Я ніколи не забуду той недільний ранок і людей, які зібралися в залі. От тільки передати це враження майже неможливо. У Біблії описано створення світла: «І сказав Бог: „Хай станеться світло!“ І сталося світло»⁴⁰. Майже те саме пережили я та моя сестра. Вічний

---

³⁹ Людина, яка виготовляла намети.

⁴⁰ Буття 1:3.

Бог любові і світла сказав через Свого слугу: «Хай станеться світло!» — і це Світло осяяло серця багатьох людей. Тепер моє серце вже не було порожнім, Ісус цілковито заволодів ним. Я віддала своє життя моєму Викупителю, і Бог дав мені навічно Свого Сина.

Згодом, коли в моєму житті траплялися великі скорботи та спокуси, я вигукувала: «Господи, Ти мене так любиш, що віддав Сина Свого. Поглянь на Нього й допоможи мені заради Нього!» І Бог допомагав.

Коли збори закінчилися, я, підкоряючись внутрішньому голосу, підійшла до брата Бедекера й подякувала йому. Так він звернув свою увагу на нас. Коли пастор Валіш сказав йому, що ми приїхали зі Словаччини в пошуках Світла, брат Бедекер дуже зрадів і одразу ж занотував нашу адресу, пообіцявши надіслати нам для поширення Слово Боже. Він вважав, що той, хто отримав вічне життя, повинен тепер працювати для інших.

Після цього впродовж кількох років ми через міс Робертсон отримували для розповсюдження Біблії, Нові Заповіти та іншу духовну літературу. Люди відгукувались на Божий заклик, і в їхніх серцях проростало сім'я надії.

Наступного дня брати й сестри брали участь у вечері Господній, і ми були з ними, наче найщас-

ливіші діти Божі. Коли ми оголосили, що після зборів вирушаємо на вокзал, аби виїхати додому, доктор Бедекер сказав: «Помолімося за цих сестер». Ми разом з усіма стали на коліна. Він поклав свої руки на наші голови і благословив нас. Його слова мені важко передати, але на славу мого Спасителя можу з упевненістю сказати, що під час цієї молитви моє серце осяялося Світлом. Це Божественне Світло дало мені силу та мужність для того, щоб свідчити, воно озброїло мене й уповноважило на працю, яка мені тоді ще була невідома, але її було вже накреслено Богом.

«Тепер ідіть із миром і ставайте до виконання вашого завдання на славу Господа», — сказав нам на прощання доктор Бедекер.

Радісні, ми вирушили додому. Брати й сестри проводжали нас до вокзалу.

Вже у поїзді я отримала змогу розповісти про своє духовне прозріння одній єврейці. І по сьогоднішній день я так само можу сповіщати, що з нами живий, воскреслий Спаситель, кров Якого очищує нас від усіх гріхів. В Ньому — життя, мир, радість і сила, Світло й уся сукупність існування. Він є добрий Пастир, Який шукав мене, заблукалу вівцю, поки не знайшов. І тепер, у цьому небезпечному світі, Він веде мене кам'янистою стежкою до Свого прекрасного Небесного Царства. Хвала та слава Йому навічно!

«Евен-Єзер!»⁴¹ — вигукую я, думаючи про во-
дійство Господнє з самого мого дитинства. І я
можу з радістю сказати: «Він все прекрасно влаш-
тував! Він вартий уславлення й поклоніння!»

---

⁴¹ Тобто камінь допомоги (див. 1 Царів 7:12).

Зміст

<i>Розділ 1</i>	3
<i>Розділ 2</i>	9
<i>Розділ 3</i>	12
<i>Розділ 4</i>	16
<i>Розділ 5</i>	18
<i>Розділ 6</i>	21
<i>Розділ 7</i>	29
<i>Розділ 8</i>	35
<i>Розділ 9</i>	40
<i>Розділ 10</i>	44
<i>Розділ 11</i>	47
<i>Розділ 12</i>	51

Христина Рой
І сталося світло

Видавництво «Світло на Сході»,
Київ, вул. Хорольська, 30.

Тел. (044)296-86-35,
e-mail: publishing@sns.org.ua

Підписано до друку .
Замовлення №
Формат 107x165
Наклад 5000 примірників, другий завод.
Надруковано

ISBN 966-8501-01-2